

نقش اخلاق در مسؤولیت مدنی

تألیف:

سیده صفیه حسینی

کارشناس ارشد حقوق خصوصی

مجمع علمی و فرهنگی مجد

اسناد و نام پدیدآور	نقش اخلاق در مسئولیت مدنی
مستندات نشر	پهرین مجلد: ۱۳۹۱
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۳۵۵-۴
وضعیت فهرست نویسی	فهرستی منحصر
پدیدافت	فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی http://opac.njli.ir قابل دسترسی است
پدیدآور	ولی پناه
موضوعات	نگارخانه
شماره، حاشیه، جلد	۳۸۲۰۴۱۷

هرگونه تکثیر کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است. موارد تخلف را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

نقش اخلاق در مسئولیت مدنی

تألیف: سیده صفیه حسینی

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۱ تعداد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصر «مجد» است.

دفتر مرکزی:

تهران، خیابان ۱۲ فروردین، تقاطع خیابان رحیم نظری، پلاک ۱۰۸

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۹۶۳۳۸۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۳۵۵-۴

ISBN: 978-600-193-355-4

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل نمزیرات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم، تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۸

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (منبری جاوید)، تقاطع شهدای زاندارمری، پلاک ۵۷، تلفن: ۶۶۴۸۶۸۷۴

شعبه یزد: خیابان فرخی یزدی، مجتمع تجاری شقایق، طبقه هم کف - تلفن: ۳۵ ۳۶۳۸۱۷۰

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۳۰۰۰۸۷۷۶۷۷ فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید میرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می شود.

فهرست مطالب

مقدمه	۱۱
فصل اول: نقش اخلاق در مبانی مسؤولیت مدنی	۱۷
۱-۱- نقد اخلاقی نظریه‌ی تقصیر	۲۲
۱-۱-۱- بررسی ارزش اخلاقی معیار شخصی تقصیر	۲۵
۱-۱-۱-۱- نقدی بر نگرش فرد گرایانه در معیار شخصی تقصیر	۲۶
۱-۱-۱-۲- بررسی اثر جهل به قانون در ملاک شخصی تقصیر	۲۹
۱-۱-۱-۳- بررسی اخلاقی مسؤولیت نیابتی در معیار شخصی تقصیر	۳۳
۱-۱-۲-۱- تأثیر وجود عناصر معیار شخصی در تفکیک موضوعی معیار نوعی	۳۹
۱-۲-۱- لزوم ایجاد تحول در معیار نوعی تقصیر در جهت رفع پاره‌ای از ایرادات اخلاقی آن	۴۵
۱-۲-۱-۱- ایراد اتفاقی بودن جبران خسارت در نظریه‌ی تقصیر نوعی و تقسیم بندی موضوعی در آن	۴۷
۲-۱- نقد اخلاقی نظریه‌ی ایجاد خطر	۵۰
۲-۱-۱- بررسی اخلاقی توجه خسارت به فعالیت کننده در نظریه‌ی ایجاد خطر	۵۳
۲-۱-۲- بررسی اخلاقی نا متعارف بودن فعالیت در نظریه‌ی ایجاد خطر	۵۵
۲-۱-۳- بررسی اخلاقی توجه خسارت به فعالیت کننده در نظریه‌ی ایجاد خطر	۵۷
۲-۱-۴- بررسی اخلاقی توجه خسارت به فعالیت کننده در نظریه‌ی ایجاد خطر	۵۸

۵۹	۱-۲-۳- تحلیل اخلاقی ایرادات معیار خطر در برابر انتفاع.....
۱-۲-۴	تأثیر نظریه‌ی ایجاد خطر بر آزادی و امنیت در
۶۱	فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی.....
۱-۲-۵	بررسی شروط قابلیت مطالبه‌ی خسارت در
۶۳	نظریه‌ی ایجاد خطر.....
۷۱	فصل دوم: نقش اخلاق در شرایط مسئولیت مدنی.....
۱-۲-۷۷	۱- بررسی اخلاقی لزوم وجود ضرر.....
۲-۲-۷۸	۲- ماهیت ضرر.....
۲-۲-۸۳	۳- گسترش مفهوم ضرر.....
۲-۴-۸۶	۴- بررسی اخلاقی وجود شرایطی خاص برای قابلیت مطالبه‌ی ضرر و عام بودن قاعده‌ی لازم‌الضرر.....
۲-۵-۸۶	۵- تحلیل اخلاقی ارتکاب فعل زیان‌بار و شرایط فعل زیان‌بار.....
۲-۶-۹۳	۶- بررسی اخلاقی مسئولیت نسبت به فعل غیر.....
۲-۷-۱۰۰	۷- تحلیل اخلاقی شرایط فعل منفی زیان‌بار.....
۲-۸-۱۰۴	۸- تحلیل اخلاقی لزوم اثبات رابطه‌ی سببیت.....
۲-۹-۱۰۸	۹- نقش تقصیر در تسبیب.....
۱۱۷	فصل سوم: نقش اخلاق در آثار مسئولیت مدنی.....
۱-۳-۱۲۱	۱- بررسی اخلاقی نقش اهداف مسئولیت مدنی.....
۱۲۱	در آثار آن.....
۲-۳-۱۲۵	۲- رابطه‌ی جبران کامل خسارت و مفهوم ضرر.....
۳-۳-۱۲۵	۳- بررسی اخلاقی ضررهای عرفی و ضرر در آینده‌ی زمان و مکان.....
۴-۳-۱۲۹	۴- بررسی اخلاقی ماهیت خسارت قابل جبران.....

- ۳-۵- بررسی اخلاقی وسایل جبران خسارت ۱۴۱
- ۳-۶- تحلیل اخلاقی آثار وسایل جبران خسارت بر
واردکننده‌ی زیان ۱۴۶
- ۳-۷- نقش قاعده‌ی احسان در جبران خسارت ۱۵۱
- ۳-۸- بررسی آثار نقش زیان‌دیده در ورود خسارت ۱۶۱

- نتیجه‌گیری و پیشنهادات ۱۶۵
- منابع ۱۷۰

«هر چند فرهیختگان، از مشاهده‌ی قوانینی که محتوای اخلاقی ندارند، دُن‌نگراند، با اینحال مشکل اصلی را در جای دیگر می‌توان دید: قواعدی اخلاقی که قوانین رعایت آنها را الزامی نمی‌دانند.»

(ریپر)

مقدمه

«نقش اخلاق در مسؤولیت مدنی». بررسی اهمیت اخلاقی بودن قوانین مسؤولیت مدنی است و در اخلاق به متابه درجه‌ای برای ورود انسانیت، عدالت و انصاف در روح قوانین و سرنوشت نوع بشر است تا در سایه‌ی دادگستری آن هیچ حقی پایمال نشود و جامعه به سعادت رهنمون گردد. از آنجا که حقوق همواره سیال و در حال دگرگونی است، دستگاه قضا به عنوان آفریننده‌ی حقوق با پذیرش این مهم که مسؤولیت مدنی غایت نیست، بلکه ابزاری برای تحقق فلسفه‌ی وجودی خویش است، با حفظ پویایی و جمع آن با اخلاق، همواره می‌بایست برای پدیده‌های نوظهوری که به تناسب مقتضیات زمان و مکان، تغییر و تحول روابط انسانی و دگرگونی نیازها و ارزش‌ها در جامعه بوجود می‌آیند، ابتکار عملی در آستین داشته باشد و در جهت بهبود و تسهیل روابط انسانی آن را در آیین‌های قانون مسؤولیت مدنی منعکس کند.

بی‌گمان اگر معماری خشت اول را کج بگذارد، دیوار تا به ثریا کج خواهد رفت. از همین روی در نوشتار حاضر، فصل نخست به نقش اخلاق در مبانی

و زیرساخت‌های مسئولیت مدنی اختصاص دارد و به دنبال آن است که چه مبنایی می‌تواند مقتضیات عدالت و انصاف را که نماد اخلاق در حقوق است، در خود بگنجاند، ضمن آنکه به بررسی تأثیر نوع نگرش ما نسبت به اهداف مسئولیت مدنی و انتظاراتی که از آن داریم، می‌پردازد و از دیگر سو، با در نظر گرفتن نسبت‌های زمانی، مکانی، موضوعی و شخصی در دایره‌های اخلاقی به تحلیل اخلاقی نظریه‌های «تقصیر» و «ایجاد خطر» که حداکثر و حداقل تقصیرهای انسانی را در ایجاد مسئولیت مدنی لحاظ می‌کنند، می‌پردازد و در ادامه به امکان عملی اعمال این نظریه‌ها به تناسب تنوع موضوعات مختلف و پدیده‌های نوظهور و امکان جبران خسارات مختلف در این نظریه‌ها وارد خواهد شد.

البته باید توجه داشت که ایراد اکثر (اگر نگوییم قریب به اتفاق) نظریه‌هایی که در مسئولیت مدنی ایجاد شده‌اند یک سو نگرینست، با این توضیح که وقتی مبنای مسئولیت را تقصیر فرض می‌کنیم و می‌گوییم اخلاقی نیست کسی را که تقصیری نداشته، مسئول بدانیم؛ یا وقتی مسئولیت محض را مبنا قرار می‌دهیم و وارد کننده‌ی زیان را در هر حال مسئول می‌دانیم؛ یا ایجاد کننده‌ی خطر را بدون امکان پیش‌بینی خطر و امکان اجتناب از آن، مسئول بشناسیم، همچنین وقتی تنها به منافع افراد در قلمرو مسئولیت مدنی توجه کنیم و از منافع جامعه غافل بمانیم و یا برعکس، از منافع افراد در مقابل منافع جامعه چشم‌پوشی کنیم، نگرشی که لازمه‌ی نگرش اخلاقی است، ترک گفته‌ایم.

از آنجا که همه‌ی درها با یک کلید باز نمی‌شوند، مگر شاه‌کلید باشد و در مسئولیت مدنی هیچ مبنایی توان شاه‌کلید بودن را ندارد، این نوشتار نیز در پی انتخاب مبنایی واحد برای مسئولیت مدنی نیست تا میان تقصیر و ایجاد خطر یکی را برگزیند، چه چنین ترجیحی را بلامرجح و بی دلیل می‌داند. بلکه بر این عقیده است که به تناسب تنوع روابط انسانی، مبنای ایجاد مسئولیت مدنی نیز باید نوعی، متناسب و متنوع باشد و به همین خاطر شرط انتخاب مبنای

اخلاقی و متناسب را تناسب آن با موضوع، اهمیت و نوع خسارت می‌داند. در واقع قانون، برای اخلاقی بودن باید استانداردها و امتیازهای اخلاقی بودن را در خود جای دهد و قانونی که در تنظیم روابط انسانی، همه‌جانبه باشد و اقتضای روابط انسانی را در نظر گیرد، به اخلاق نزدیک‌تر است.

بخاطر حساسیت نقش اخلاق در شرایط ایجاد مسؤولیت مدنی و تأثیری که این شرایط از سویی بر حیات مہانی و از دیگر سوی بر ایجاد آثار مسؤولیت مدنی دارد، فصل دوم به بررسی نقش اخلاق در شرایط و ارکان مسؤولیت مدنی اختصاص یافته است. اینکه در انتقال بار مسؤولیت مدنی از دوش زیان‌دیده به کسی که مسؤول جبران یک خسارت شناخته می‌شود، از چه شرایطی پیروی کنیم، زندگی طرفین یک رابطه را در مسؤولیت مدنی کاملاً تحت تأثیر قرار خواهد داد. در این فصل می‌خواهیم به این نتیجه برسیم که عدم پرهیز از شرایطی که به اتفاقی شدن جبران خسارت یا تحمیل ناعادلانه‌ی مسؤولیت بینجامد، یا سبب ایجاد دشواری‌هایی در مسیر جبران خسارت بشود، به اخلاقی بودن شرایط مسؤولیت مدنی در مقام اجرا خدشه وارد می‌کند، حتی اگر مبنایی اخلاقی، زیر بنای مسؤولیت مدنی ما باشد.

به استثنای مواردیکه قوه‌ی قاهره سبب ورود خسارت مادی و معنوی می‌شود، هرگز نمی‌توان نقش عوامل انسانی را در شرایط ایجاد مسؤولیت مدنی همانند قابل پیش‌بینی بودن یک خسارت و یا ناشی بودن از اختیار و اراده‌ی انسانی یا غیر آن، نادیده انگاشت. در این راستا برای اینکه یک شهروند اخلاق‌مدار محدوده‌ی آزادی عمل خود را بشناسد و از مصادیق ضررهایی که باید از ورود آنها به دیگران جلوگیری کند. آگاه گردد و جوانب احتیاط را رعایت کند، شناختن ماهیت ضرر و گسترش مفهوم آن به اقتضای پیشرفت جامعه و تغییرات ناشی از آن ضروری است. از آنجا که ارتکاب یا ترک فعل زیان‌بار، موجب مسؤولیت مدنی

است، مفهوم ضرر و مسؤولیت برای یک شهروند باید جامعیت و مانعیت لازم را داشته باشد تا این دانایی در نهایت به احقاق حق و جلوگیری از تضییع حقوق ایشان منتهی شود.

در ادامه به بررسی تحلیل اخلاقی شرایط فعل زبان‌بار پرداخته خواهد شد و همچنین اخلاقی بودن عواملی که با وجود داشتن همه‌ی ارکان مسؤولیت مدنی، واردکننده را از مسؤولیت مستثنی می‌کنند و یا علی‌رغم نداشتن همه‌ی آنها، کسی را مسؤول اعمال غیر می‌شناسد و یا به دلیل خودداری از انجام کاری، مسؤول می‌داند. بخش پایانی این فصل به اخلاقی بودن رابطه‌ی سببیت و گریزهای آن به نظریه‌ی تقصیر پرداخته است.

و در انتها، در فصل سوم به بررسی انعکاس مینا، اهداف و شرایط مسؤولیت مدنی در زندگی عادی و روابط انسانی، اجتماعی، اقتصادی و غیره تحت عنوان نقش اخلاق در آثار مسؤولیت مدنی پرداخته خواهد شد و در این راستا بدنبال تحلیل اخلاقی و امکان عملی اصل جبران کامل خسارت و افزودن قید «اخلاقی» به آن هستیم تا اخلاق در تجلی آثار مسؤولیت مدنی توان حضور در دایره‌ی های دعاوی مسؤولیت مدنی را داشته باشد و روشنگر مرزهای خساراتی که باید جبران شوند، از خساراتی که اخلاق از جبران آنها حمایت نمی‌کند، باشد.

شرایط ضرر قابل جبران و ارتباط دوسویه‌ی آن با عرف، اقتصاد، سیاست، مذهب، فرهنگ، توسعه‌ی فن‌آوری و تغییر شکل زندگی اجتماعی و نظیر آن و در نهایت اخلاق و نقش این رابطه بر مفهوم ضرر قابل جبران و شرایط آن در ادامه بررسی خواهد شد، تا ماهیت خسارت قابل جبران اخلاقی را با نسبت‌های اقتصادی، فرهنگی، عرفی، سیاسی، اجتماعی و پیشرفت و توسعه‌ی فن‌آوری و مدرنیته را تحت تأثیر زمان و مکان شناسایی کنیم.

از آنجا که هدف توجیه‌کننده‌ی وسیله نیست، به این نتیجه خواهیم رسید که اگر مسئولیت مدنی علی‌رغم اخلاقی بودن اهدافش، در انتخاب وسایل نیل به آنها جانب اخلاق را نگه ندارد، مجموعه‌ی قوانین مسئولیت مدنی برای عادلانه و منصفانه بودن، نا کارآمد جلوه خواهد کرد. پس به بررسی اخلاقی وسایل جبران خسارت و کارآیی عملی آنها خواهیم پرداخت و این اندیشه که می‌توان همیشه و تحت هر شرایطی واردکننده‌ی زیان را پیگانه مرجع جبران خسارت تصور نکرد و به نقش عناصری مانند حسن نیت که ممکن است بر مسئولیت وی یا تعیین میزان آن تأثیر داشته باشد، نیز توجه کرد. در پایان خواهیم دید که اگر خسارتی در نهایت نه به واردکننده‌ی آن ملحق شود و نه به زیان‌دیده، آیا اخلاق از جبران آن از طریق بودجه‌ی عمومی، تحت عنوان خسارت‌های شخصی حمایت می‌کند یا خیر به عبارت ساده‌تر، آیا می‌توان مراجعی را، برای رفع مسئولیت‌های جمعی و انجام حمایت‌های اخلاقی، تحت عنوان صندوق‌ها و نهادهایی، برای هر چه بیشتر اخلاقی شدن جبران خسارت، به رسمیت شناخت و در جهت توسعه‌ی آنها سرمایه‌گذاری کرد یا نه؟